

ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

Αριστείδης Χατζής

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

2η ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

*Στους γονείς μου,
για τη στήριξη, την αφοσίωση και τις θυσίες*

ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ Νο3

Διεύθυνση σειράς: Μπάμπης Παπαδημητρίου

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Επιμέλεια-Διόρθωση: Συλβί Ρηγοπούλου

© 2017, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Αριστείδης Χατζής

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Ιανουάριος 2017

Δεύτερη έκδοση: Μάιος 2017

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-623-8

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	6
Εισαγωγή	
Μια πολύ σύντομη ιστορία του φιλελευθερισμού	19
Μέρος Α΄	
Η προτεραιότητα της ελευθερίας	26
Μέρος Β΄	
Η οικονομική ελευθερία	72
Βιβλιογραφικό δοκίμιο	104
Φιλελευθερισμός: τα βασικά έργα	108

Τα γραφήματα του βιβλίου ΔΕΝ περιλαμβάνονται σε αυτό. Για να τα δείτε, πρέπει να σαρώσετε με κινητό ή τάμπλετ τον διπλανό κωδικό (με εφαρμογή ανάγνωσης κωδικού QR) ή να πληκτρολογήσετε απευθείας σε οποιονδήποτε browser τον σύνδεσμο <https://goo.gl/ks9MaJ>

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Όστιν Πάουερς είναι Άγγλος πράκτορας των μυστικών υπηρεσιών, ο οποίος δρα στο ψυχεδελικό Λονδίνο το 1967. Η νέμεσή του είναι ο Δρ Ήβιλ, ο οποίος έχει σκοπό να καταστρέψει τον κόσμο. Στην προσπάθειά του να ξεφύγει από τον Όστιν, ο διαβολικός Δρ Ήβιλ αποφασίζει να καταψύξει τον εαυτό του με την κρυοστατική μέθοδο και να παραμείνει στην κατάσταση αυτή για τριάντα χρόνια! Αλλά ο Όστιν θα τον ακολουθήσει και στο μέλλον. Έτσι, το 1997 θα υποδεχθεί τον Όστιν μια διεθνής επιτροπή την οποία αποτελούν εκπρόσωποι όλων των ισχυρών κρατών του πλανήτη, τα οποία απειλούνται από τα σχέδια του Δρ Ήβιλ. Η επιτροπή περιλαμβάνει φυσικά και έναν εκπρόσωπο της Ρωσίας, ο οποίος εντελώς τυχαία είναι ο πρώτος άνθρωπος που βλέπει ο Όστιν, καθώς τον ξεπαγώνουν. Εκπλήσεται βέβαια και το δείχνει, αλλά ο Ρώσος τον ενημερώνει ότι δεν πρέπει να ανησυχεί, ο Ψυχρός Πόλεμος έχει πια τελειώσει. Η ενστικτώδης αντίδραση του Όστιν είναι η αναμενόμενη για οποιονδήποτε έζησε και έδρασε το 1967, ακόμα και για έναν πράκτορα των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών:

Επιτέλους αυτά τα καπιταλιστικά γουρούνια θα πληρώσουν για τα εγκλήματά τους, ε; Ε, σύντροφοι;

Όλα αυτά συμβαίνουν σε μια ταινία η οποία προβλήθηκε πριν από είκοσι χρόνια, στο ήδη μακρινό 1997. Αν και πρόκειται για μια τρελή κωμωδία, γεγονός είναι ότι ελάχιστοι πίστευαν το 1967 ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία και οι ελεύθερες αγο-

ρές θα μπορούσαν να επιβιώσουν μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ήδη από τη δεκαετία του 1940, ο δρόμος προς τη δουλεία, τον οποίο περιέγραψε στο ομώνυμο διαχρονικό έργο του ο Φρίντριχ Χάγιεκ, και ο εφιάλτης του Τζορτζ Όργουελ στο περίφημο μυθιστόρημά του με τίτλο *1984* προφήτευαν ένα δυστοπικό μέλλον όπου η αυξανόμενη παρέμβαση του κράτους στην κοινωνία και την οικονομία θα οδηγούσε αργά ή γρήγορα στην παρακμή, αφενός, της φιλελεύθερης δημοκρατίας ως τρόπου πολιτικής οργάνωσης και, αφετέρου, της ελεύθερης αγοράς ως τρόπου οικονομικής οργάνωσης των δυτικών κοινωνιών. Στο μεταπολεμικό τοπίο, κομμουνιστικά και σοσιαλιστικά καθεστώτα έκαναν συστηματικά την εμφάνισή τους. Επίσης, στις χώρες της Δύσης, αυξανόταν η ισχύς των κομμάτων που επιδίωκαν την εκ βάθρων αλλαγή του πολιτικού και οικονομικού συστήματος. Ο Πόλεμος στο Βιετνάμ, αλλά και το παράδειγμα πολλών χωρών της Αφρικής (όπως η Ανγκόλα) και της Λατινικής Αμερικής (όπως η Νικαράγουα), αποδείκνυαν ότι η Δύση και οι αξίες της βρίσκονταν σε υποχώρηση.

Η παρακμή της φιλελεύθερης δημοκρατίας ξεκίνησε μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη μεγάλη οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου, η οποία έπληξε κυρίως τη Δύση. Όταν ξέσπασε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο ολοκληρωτισμός κυριαρχούσε στην Ευρώπη. Η συντριβή του Άξονα το 1945 δεν οδήγησε όμως στο τέλος του ολοκληρωτισμού. Η Ευρώπη μοιράστηκε σε δύο στρατόπεδα, τα οποία χώριζε ένα σιδερένιο παραπέτασμα. Η συμβολή της Σοβιετικής Ένωσης στην τελική νίκη των Συμμάχων, αλλά και η ισχύς της, επέβαλαν αυτόν τον διαχωρισμό, που από τον Αύγουστο του 1961 και έπειτα τον συμβόλιζε το Τείχος του Βερολίνου. Παρά τη σταδιακή αποστασιοποίηση, ακόμα και της ευρωπαϊκής κομμουνιστικής Αριστεράς από το σοβιετικό μοντέλο με τη μερική επικράτηση του ευρωκομμουνισμού, κανείς δεν αμφέβαλλε ότι το μέλλον δεν ανήκε πλέον στη φιλελεύθερη Δύση αλλά στην αυταρχική Ανατολή. Οι χώρες της Δύσης θα μετέβαιναν

στον σοσιαλισμό δημοκρατικά, στην καλύτερη περίπτωση, και στη χειρότερη με τη βία, μετά την επερχόμενη επικράτηση της «δυναμικής ΕΣΣΔ» έναντι τις «γερασμένης Δύσης».

Τα πράγματα βέβαια φάνηκε να αλλάζουν κάπως στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, με τον Ρόναλντ Ρέιγκαν, και το Ηνωμένο Βασίλειο, με τη Μάργκαρετ Θάτσερ, αντιμετώπισαν δυναμικά τη Σοβιετική Ένωση. Την ίδια εποχή, ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ ξεκίνησε διστακτικά μια διαδικασία φιλελευθεροποίησης στη Σοβιετική Ένωση, αλλά και σε ολόκληρη την Ανατολική Ευρώπη, τη λεγόμενη Περestrojka. Όμως κανείς δεν περίμενε αυτό που συνέβη, με τον τρόπο και την ταχύτητα που συνέβη το 1989.

Ένα χρόνο νωρίτερα, στις αρχές του φθινοπώρου του 1988, δύο καθηγητές του Πανεπιστημίου του Σικάγου, οι οποίοι διήθηναν μαζί το Κέντρο για την Έρευνα της Δημοκρατικής Θεωρίας και Πράξης, αποφάσισαν πως το θέμα «Η παρακμή της Δύσης;» θα ήταν ενδιαφέρον και επίκαιρο για την ετήσια σειρά διαλέξεων του Κέντρου. Το ερώτημα που έθετε η σειρά των διαλέξεων προς τους ομιλητές ήταν το αν οι «μυριάδες πρόσφατες διαπιστώσεις για την παρακμή της Δύσης είναι ακριβείς και ποια οράματα για το μέλλον μάς απομένουν». Κλήθηκαν να μιλήσουν διάσημοι διανοούμενοι αλλά τη μεγαλύτερη εντύπωση προκάλεσε η διάλεξη του Φράνσις Φουκουγιάμα, ενός 35χρονου αναλυτή, μάλλον άγνωστου μέχρι τότε. Στις 9 Φεβρουαρίου 1989, εννέα μήνες ακριβώς πριν από την αναπάντεχη πτώση του τείχους του Βερολίνου, ο Φουκουγιάμα υποστήριξε δημόσια τη θέση του για το «Τέλος της Ιστορίας» σε μια μικρή σεμιναριακή αίθουσα του Πανεπιστημίου. Η θέση αυτή έγινε ευρύτερα γνωστή το καλοκαίρι του 1989, όταν δημοσιεύτηκε το πολυσυζητημένο άρθρο του και αργότερα το ομώνυμο βιβλίο: Όχι μόνο δεν βρίσκεται η Δύση σε παρακμή, αλλά έχει ήδη νικήσει!

Όσοι δεν έχουν διαβάσει το άρθρο ή το βιβλίο, κατηγορούν τον Φουκουγιάμα για την «αφελή» θέση του τέλους της

ιστορικής εξέλιξης, η οποία προφανώς συνεχίζεται. Ο Φουκουγιάμα όμως ποτέ δεν ισχυρίστηκε πως φτάσαμε στο τέλος της Ιστορίας ως αλληλουχίας γεγονότων, με την έννοια πως έληξαν οι πολιτισμικές, πολιτικές ή κοινωνικές και οικονομικές συγκρούσεις. Αυτό που υποστήριξε στην πραγματικότητα είναι πως τελείωσε η (σοβαρή) συζήτηση για τον τρόπο οργάνωσης των σύγχρονων κοινωνιών. Αυτή η πρωτοφανής συναίνεση, η οποία νομιμοποιεί τη φιλελεύθερη συνταγματική δημοκρατία, αποτελεί το «τέλος της ανθρώπινης ιδεολογικής εξέλιξης», την «τελική μορφή της ανθρώπινης διακυβέρνησης». Τα μεγάλα ερωτήματα έχουν απαντηθεί: η φιλελεύθερη δημοκρατία δεν πρόκειται να απορριφθεί ποτέ ξανά από την ανθρωπότητα.

Πράγματι, σχεδόν τρεις δεκαετίες αργότερα, η τάση όλων των κρατών προς τη δημοκρατία και την ελεύθερη αγορά είναι τόσο ισχυρή, που φαίνεται δύσκολο να ανακοπεί πλέον. Το 1900 δεν υπήρχε καμία δημοκρατία με καθολικό δικαίωμα ψήφου, ενώ σήμερα (στις αρχές του 2017), το 44% των κρατών θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν φιλελεύθερες δημοκρατίες. Το 1970 όλοι θεωρούσαν σχεδόν βέβαιη την κατάρρευση του καπιταλισμού, σήμερα είναι δύσκολο να βρεις κράτη τα οποία δεν έχουν θέσει στο επίκεντρο της οικονομικής πολιτικής τους την απελευθέρωση των αγορών τους και το άνοιγμα στο διεθνές εμπόριο (παρά την τυχόν αντίθετη ρητορική των πολιτικών ηγεσιών τους). Ο Φουκουγιάμα θεωρεί ότι ο βασικός λόγος για τον οποίο η ανθρωπότητα οδηγείται αναπόδραστα στη φιλελεύθερη δημοκρατία είναι οι παγκοσμιοποιημένες οικονομικές σχέσεις που οδηγούν σε μεγάλο βαθμό ομογενοποίησης των κοινωνιών, με κύριο χαρακτηριστικό την άνοδο του βιοτικού και του μορφωτικού επιπέδου. Τα αυταρχικά καθεστώτα δεν θα μπορούν πλέον να επιβιώσουν σε έναν κόσμο όπου η πληροφόρηση και η αγορά δεν μπορούν πια να ελεγχθούν.

Ομολογώ ότι έχω προσαρμόσει κάπως τις απόψεις του στο 2017 γιατί ο Φουκουγιάμα δεν μπορούσε να προβλέψει τότε

σε πόσο μεγάλο βαθμό θα επιβεβαιώνονταν οι προβλέψεις του. Όχι μόνο η παγκοσμιοποίηση μετέτρεψε την αγορά σε μια πανίσχυρη, σχεδόν φυσική δύναμη, αλλά επιπλέον οι νέες τεχνολογικές πρόοδοι (κυρίως το διαδίκτυο) κατέστησαν απαγορευτική οποιαδήποτε ιδέα επαναφοράς του ολοκληρωτισμού και του κεντρικού κρατικού σχεδιασμού· ιδιαίτερα σε εκείνες τις περιοχές του πλανήτη οι οποίες έχουν δοκιμάσει την ελευθερία και την ευημερία που τους εξασφάλισε η φιλελεύθερη δημοκρατία.

Έτσι, ενώ ο Όργουελ φοβόταν το 1948 τη χρήση της τεχνολογίας από ένα πανίσχυρο ολοκληρωτικό καθεστώς για να κρατά υπό έλεγχο τους πολίτες του, συνέβη το ακριβώς αντίθετο: Η τεχνολογία βοηθά πλέον τους πολίτες να υπερκεράσουν τα εμπόδια τα οποία μπορεί να θέτουν κάποιες κυβερνήσεις. Έτσι οι περιορισμοί που ενδεχομένως θέτουν τα κράτη στις αγορές παρασύρονται συχνά από τις τελευταίες όπως οι κορμοί των δέντρων από τους ορμητικούς χειμάρρους. Οποιοδήποτε αυταρχικό εμπόδιο στην πληροφόρηση των πολιτών καταρρέει σαν τραπουλόχαρτο, όπως μας δίδαξαν οι αποκαλύψεις των WikiLeaks και του Έντουαρντ Σνόουντεν. Οι κυβερνήσεις σε όλο τον πλανήτη έχουν εγκαταλείψει πλέον την ιδέα ότι υπάρχει ένα απόλυτα στεγανό σύστημα διασφάλισης των κρατικών πληροφοριών.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν χτίζουν συστήματα μαζικών παρακολουθήσεων. Δυστυχώς, ακόμα και οι κυβερνήσεις φιλελεύθερων δημοκρατιών με μεγάλη παράδοση δεν διστάζουν να παραβιάσουν βασικά δικαιώματα των πολιτών τους. Χρησιμοποιούν ως άλλοθι τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας αλλά οι καταχρήσεις της εξουσίας τους είναι αναρίθμητες. Όμως ποτέ στην ανθρώπινη ιστορία δεν υπήρξε τόσο μεγάλη διαφάνεια και τόσο άφθονη πληροφόρηση σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας της εξουσίας. Ποτέ οι κυβερνήσεις δεν υπήρξαν τόσο ευάλωτες στην πίεση των δημοσιογράφων, των πολιτικών τους αντιπάλων, των ακτιβιστών, της κοινωνίας των πολι-

τών και της κοινής γνώμης. Το ισοζύγιο της νέας τεχνολογίας είναι σαφέστατα θετικό.

Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι σήμερα η φιλελεύθερη συνταγματική δημοκρατία θεωρείται η μοναδική αποδεκτή μορφή πολιτεύματος παγκοσμίως. Μάλιστα κάθε χρόνο μια σειρά διεθνών οργανισμών και μη κυβερνητικών οργανώσεων βαθμολογούν τη συμβατότητα των κρατών με το μοντέλο αυτό. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας υπάρχει ένα γενικώς αποδεκτό σώμα διεθνών συνθηκών, συμβάσεων και θεσμών, που έχουν ως στόχο την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Από την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948 μέχρι τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 2000, δημιουργείται ένα πλέγμα προστασίας τους το οποίο θα μπορούσε κανείς να το χαρακτηρίσει ως το «νέο παγκόσμιο κοινωνικό συμβόλαιο». Ένα συμβόλαιο που αντλεί τη νομιμοποίησή του από μια πρωτοφανή στην ανθρώπινη ιστορία συναίνεση: Διότι δεν υπάρχει σήμερα σχεδόν κανείς που να το απορρίπτει ρητά (ακόμα και αν το παραβιάζει), κανείς που να προσφέρει κάτι εναλλακτικό.

Προφανώς δεν έχει τελειώσει η ιστορία. Τουλάχιστον 2,6 δισεκατομμύρια άνθρωποι (πάνω από το ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού) ζουν σήμερα σε κράτη που παραβιάζουν κατάφωρα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ποιες είναι οι χώρες στις οποίες δεν σημειώνεται πρόοδος και οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις οπισθοδρομούν; Είναι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι χώρες εκείνες που η αγορά και η τεχνολογία τις έχουν αγγίξει λιγότερο. Οι χώρες αυτής της κατηγορίας είναι συνήθως φτωχές, με υπανάπτυκτη αγορά και ελάχιστη πρόσβαση στην τεχνολογία και την καινοτομία.

Αντίθετα, στις χώρες που χαρακτηρίζονται αναπτυσσόμενες, φιλελεύθερες δημοκρατίες, η οπισθοδρόμηση φαίνεται πλέον σχεδόν απίθανη. Αν υπάρχει κάποια μικρή πιθανότητα, αυτή σίγουρα αφορά κυρίως τις χώρες όπου οι δύο πυλώνες που

αναφέραμε (ελεύθερη αγορά και τεχνολογία) δεν είναι τόσο αναπτυγμένοι και οι θεσμοί της φιλελεύθερης δημοκρατίας δεν έχουν παγιωθεί. Σε αυτές τις 86 χώρες, οι οποίες καλύπτουν το 40% του παγκόσμιου πληθυσμού (βλ. Γράφημα 1)^{*}, η οπισθοδρόμηση στον αυταρχισμό είναι απίθανη παρά την οικονομική κρίση του 2008, τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης και την πρόσφατη άνοδο του λαϊκισμού.

Επιπλέον, δεν νομίζω ότι υπάρχει σήμερα, 27 χρόνια μετά τη διάλεξη του Φουκουγιάμα και 46 χρόνια από την έκδοση της *Θεωρίας της Δικαιοσύνης* του Τζον Ρωλς, κάποιος που να ισχυρίζεται σοβαρά πως η φιλελεύθερη πολιτική θεωρία τίθεται υπό αμφισβήτηση. Υπάρχουν βέβαια ανταγωνιστικές πολιτικές θεωρίες, η επιτυχία τους όμως εξαρτάται από τον βαθμό συμβατότητάς τους μ' ένα φιλελεύθερο μοντέλο δόμησης της κοινωνίας – ειδάλλως περιθωριοποιούνται, ακόμα και στην ακαδημαϊκή συζήτηση.

Βέβαια η φιλελεύθερη πολιτική θεωρία δεν είναι μονοσήμαντη. Τα παρακλάδια της είναι πολλά. Ο φιλελεύθερος συντηρητισμός, ο δογματικός φιλελευθερισμός (libertarianism),¹ ο κλασικός φιλελευθερισμός και ο εξισωτικός φιλελευθερισμός είναι τα κυριότερα. Οι διαφορές ανάμεσά τους είναι πολλές, όμως οι ομοιότητες είναι περισσότερες και μάλιστα οι δύο σημαντικότερες από αυτές αποτελούν και το διακριτικό γνώρισμα μιας φιλελεύθερης θεωρίας. Οι δύο αυτές ομοιότητες είναι οι εξής:

(α) Η έμφαση στην προτεραιότητα της ελευθερίας και των ατομικών δικαιωμάτων. Ακόμα και οι αποφάσεις της πλειοψηφίας σε μια δημοκρατία πρέπει να περιορίζονται από τη φιλελεύθερη αρχή του κράτους δικαίου, η οποία επιτάσσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

1. Δεν υπάρχει καλή μετάφραση της λέξης libertarian στα ελληνικά. Έχουν προταθεί οι λέξεις φιλελευθεριστής, λιμπεραλιστής, ελευθερι(α)κός, ελευθερόφρων, αναρχοφιλελεύθερος.

* Για τα γραφήματα αναζητήστε τον κωδικό QR στη σελίδα των περιχομένων.

(β) Η αποδοχή της ελεύθερης οικονομίας, ως του πλέον συμβατού με την ελευθερία και την οικονομική αποτελεσματικότητα τρόπου οικονομικής οργάνωσης μιας κοινωνίας.

Βέβαια θα μπορούσε να αντιτάξει κανείς πως η συζήτηση σε θεωρητικό, ακαδημαϊκό επίπεδο μπορεί να έκλεισε, η ιστορία όμως σίγουρα δεν έχει τελειώσει. Καθώς γράφεται αυτό το βιβλίο, στα τέλη του 2016, η φιλελεύθερη δημοκρατία βρίσκεται πάλι σε κρίση. Δεν κινδυνεύει τόσο από εκείνους που την απορρίπτουν και την απειλούν αλλά κυρίως από όσους παριστάνουν ότι την αποδέχονται, ενώ υπονομεύουν τους θεσμούς της. Αυτοί οι «εσωτερικοί» εχθροί της φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι σχεδόν πάντοτε λαϊκιστές. Αντιμετωπίζουν τα ατομικά δικαιώματα με καχυποψία. Πολεμούν και επιχειρούν να ανατρέψουν το ελεύθερο εμπόριο μεταξύ των κρατών, ζητώντας επιστροφή στον ξοφλημένο προστατευτισμό. Στις χειρότερες περιπτώσεις, τα βάζουν ακόμα και με το κράτος δικαίου και υποτιμούν τη σημασία του συντάγματος. Οι εχθροί της φιλελεύθερης δημοκρατίας προέρχονται από παντού. Όχι μόνο από την άκρα Αριστερά και την άκρα Δεξιά αλλά συχνά και από τον χώρο της λεγόμενης «μεταδημοκρατίας», ένα χώρο πολιτικού μηδενισμού ο οποίος απορρίπτει τις παραδοσιακές ιδεολογίες, τους δημοκρατικούς και φιλελεύθερους θεσμούς. Οι ομοιότητες των εχθρών της φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι πολλές: είναι λαϊκιστές, βαθιά συντηρητικοί και τεchnοφοβικοί, απεχθάνονται την ελεύθερη αγορά, την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, πολύ συχνά είναι μισαλλόδοξοι και σχεδόν πάντα ευεπίφοροι σε θεωρίες συνωμοσίας και απλοϊκές ερμηνείες ενός πολύπλοκου κόσμου, τον οποίο αδυνατούν να κατανοήσουν.

Αυτό δεν σημαίνει ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία και η ελεύθερη αγορά δεν έχουν προβλήματα, ακόμα και εγγενείς παθογένειες: το πρόβλημα της οικονομικής ανισότητας, η διαπλοκή της οικονομικής με την πολιτική εξουσία και τελικά η κρίση νομιμοποίησης. Παρόμοια προβλήματα όμως έχουν όλα

τα καθεστώτα, κάθε τύπου, και μάλιστα πιο οξυμένα. Πολύ συχνά όσοι επιχειρούν να απαντήσουν στην κριτική των θεωριών που υπερασπίζονται βρίσκουν καταφύγιο στη ξύλινη γλώσσα, στις έτοιμες απαντήσεις, στις σκιαμαχίες και βέβαια στον στρουθοκαμηλισμό. Οι φιλελεύθεροι δεν έχουν ανοσία στον δογματισμό και στην ευκολία των υπεκφυγών. Άλλωστε, αρκετοί φιλελεύθεροι έχουν μια επιπόλαιη επαφή με τις ιδέες. Τις έχουν συναντήσει σε πολεμικά άρθρα, σε εκλαϊκευμένα κείμενα δεξαμενών σκέψης και σε προπαγανδιστικό υλικό. Έτσι ο φιλελευθερισμός τους είναι επιδερμικός και ταυτόχρονα δογματικός. Νιώθουν αμηχανία μπροστά στις προκλήσεις και στην αδυναμία της φιλελεύθερης θεωρίας (οποιασδήποτε θεωρίας!) να απαντήσει πειστικά και πλήρως σε όλα τα ερωτήματα. Προτιμούν τότε να αρνηθούν την ύπαρξη των προβλημάτων, να κλειστούν στο δογματικό καβούκι τους για να νιώσουν προστατευμένοι, παπαγαλίζοντας ό,τι έχουν αποστηθίσει. Αλλά έτσι παύουν να είναι φιλελεύθεροι, διότι ο φιλελευθερισμός είναι πάνω απ' όλα πνευματικός και πολιτισμικός. Είναι το ελεύθερο πνεύμα που παραμένει πάντα κριτικό, κυρίως απέναντι στον εαυτό του· που δεν σταματά να θέτει ερωτήματα και να αμφισβητεί τα πάντα· που κρατά τα μάτια και τα αυτιά του ανοικτά και όταν συναντά εμπόδια, δεν τα προσπερνά αλλά αναμετράται μαζί τους.

Αν αυτό το βιβλίο πρόκειται να πει κάτι χρήσιμο και ενδιαφέρον για τον φιλελευθερισμό, θα πρέπει οπωσδήποτε να αντιμετωπίσει την κριτική και να ομολογήσει ότι μέρος της είναι δικαιολογημένο, ίσως και ορθό. Θα πρέπει να δει αμερόληπτα όλα τα προβλήματα που δημιουργούν στην πραγματική ζωή ο πολιτικός φιλελευθερισμός και η ελεύθερη αγορά. Αυτά τα προβλήματα είναι υπαρκτά και σε κάποια από αυτά η φιλελεύθερη ιδεολογία δεν έχει δώσει ακόμα πειστικές απαντήσεις. Όμως πιστεύω ότι, ενώ ο φιλελευθερισμός δεν έχει απάντηση για όλα, ενώ δεν έχει φέρει ούτε πρόκειται να φέρει τον παράδεισο πάνω στη Γη (αφήνω αυτήν τη φιλοδοξία σε

πολιτικές θεωρίες με μεταφυσικό περιεχόμενο), το ισοζύγιο του είναι σαφώς θετικό για την ανθρώπινη ελευθερία και ευημερία. Ο κόσμος που ζούμε δεν είναι τέλειος αλλά βελτιώνεται μέρα με την ημέρα. Πολλοί παράγοντες έχουν συμβάλει σ' αυτό αλλά ο φιλελευθερισμός ήταν και παραμένει ο βασικός.

Το βιβλίο αυτό για τον φιλελευθερισμό δεν το έχει γράψει ένας αγνωστικιστής αλλά ένας φιλελεύθερος. Θα πρέπει να το λάβετε αυτό υπόψη, καθώς θα το διαβάσετε. Ο στόχος του είναι, όταν το ολοκληρώσετε, να έχετε μια καλή εικόνα του τι είναι φιλελευθερισμός και ποιες είναι οι κύριες ιδέες που συνδέονται με αυτόν. Να καταλάβετε γιατί αυτές οι ιδέες έχουν ωφελήσει την ανθρωπότητα και γιατί άνθρωποι σαν κι εμένα τις θεωρούν ορθές και ωφέλιμες. Αλλά να δείτε επίσης με ποιον τρόπο και πότε οι φιλελεύθερες ιδέες και πολιτικές αποτυγχάνουν ή αργούν να επιλύσουν συγκεκριμένα προβλήματα και ποια άλλα ίσως δημιουργούν. Ελπίζω να συμφωνήσετε στο τέλος μαζί μου ότι το όφελος από την εφαρμογή αυτών των ιδεών είναι σαφέστατα μεγάλο, πολύ μεγαλύτερο από εκείνο που άλλες ανταγωνιστικές ιδέες (π.χ. οι σοσιαλιστικές) έφεραν ή μπορούν να φέρουν στον κόσμο.

Σε μια σύντομη εισαγωγή, όπως είναι αυτή, είσαι υποχρεωμένος να αφήσεις έξω πολύ περισσότερα απ' όσα θα ήθελες. Η πρώτη εκδοχή του κειμένου ήταν σχεδόν διπλάσια σε έκταση από το κείμενο που τελικά θα διαβάσετε. Όμως αυτός ο περιορισμός με ανάγκασε να δώσω έμφαση στα θέματα που είναι σημαντικότερα. Από την αρχή άλλωστε αποφάσισα να μην παρουσιάσω μια εγκυκλοπαιδικού τύπου εισαγωγή στον φιλελευθερισμό αλλά μια επιχειρηματολογία υπέρ των φιλελεύθερων ιδεών. Μεγάλο μέρος όσων θα διαβάσετε είναι δικές μου ιδέες και επιχειρήματα, τα οποία τα τελευταία οκτώ χρόνια παρουσιάζω σε ομιλίες, μαθήματα και κείμενα, στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ειδικά η ιδέα της προτεραιότητας της ελευθερίας σε συνδυασμό με το παράδοξο της φιλελεύθερης δημοκρατίας αποτελούν σημαντικό μέρος της ερευνητικής

μου ατζέντας. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει ένα σύντομο βιβλιογραφικό δοκίμιο για όσες/ους θα ήθελαν να εμβαθύνουν στις διάφορες θεματικές.

Πολλοί και αγαπητοί συνάδελφοι και φίλοι διάβασαν πρώιμες εκδοχές αυτού του κειμένου και μου έκαναν χρήσιμα σχόλια και υποδείξεις. Ευχαριστώ γι' αυτό τις/τους: Στέλιο Βιρβιδάκη, Θοδωρή Γεωργακόπουλο, Βασιλική Γεωργιάδου, Χρήστο Γκόρτσο, Γιώργο Δελλή, Πάνο Ευαγγελόπουλο, Μιχάλη Ζουμπουλάκη, Ακρίτα Καϊδατζή, Νίκο Μαραντζίδη, Τάκη Μίχα, Γιώργο Μπήτρο, Ξενοφώντα Παπαρρηγόπουλο, Γιώργο Πολίτη, Δημήτρη Σκάλκο, Αλέξανδρο Σκούρα, Γιάννη Τασόπουλο, Αλκμήνη Φωτιάδου, Εύαnth Χατζηβασιλείου και Νίκο Χριστοδουλάκη. Ιδιαίτερα όμως θέλω να ευχαριστήσω τους Γιώργο Αρχόντα, Νίκο Γιαννή, Αντώνη Καραμπατζό, Δημήτρη Ροζάκη και Σακελλάρη Σκουμπουρδή, οι οποίοι μου έστειλαν αμέτρητες παρατηρήσεις, αναλυτικά σχόλια, ακόμα και φιλολογικές υποδείξεις. Το κείμενο βελτιώθηκε πολύ εξαιτίας τους. Επειδή αυτό το βιβλίο απευθύνεται κυρίως στους νέους ανθρώπους, σκέφτηκα να απευθυνθώ σε μια ομάδα εξαιρετικών φοιτητριών και φοιτητών μου. Τα σχόλιά τους ήταν πολύτιμα. Ευχαριστώ λοιπόν πολύ τις/τους: Όλγα Γιαννάκη, Κωνσταντίνα Διαμαντή, Οδυσσέα Θεοφάνη, Κώστα Σαραβάκο, Βίβιαν Στεργίου και Μαριέλα Τηλιακού. Με την ευκαιρία αυτή πρέπει να ευχαριστήσω τις φοιτήτριες και τους φοιτητές που όλα αυτά τα χρόνια με βοήθησαν μέσα στις πανεπιστημιακές αίθουσες να διαμορφώσω τις ιδέες μου και να βελτιώσω τα επιχειρήματά μου.

Το βιβλίο αυτό είναι μέρος μιας νέας σειράς των Εκδόσεων Παπαδόπουλος, η οποία ελπίζω να έχει την επιτυχία που της αξίζει. Την ιδέα να αναλάβω να γράψω εγώ αυτή την εισαγωγή στον φιλελευθερισμό είχαν ο εκδότης Γιάννης Παπαδόπουλος και ο υπεύθυνος της σειράς Μπάμπης Παπαδημητρίου. Ευχαριστώ και τους δύο για την εμπιστοσύνη, τις συμβουλές, την κριτική, την υπομονή και κυρίως τη φιλία τους.

Ευχαριστώ επίσης για την πολύτιμη βοήθειά τους στην έρευνα ή/και την παραχώρηση των χαρτών και των γραφημάτων, τους Morgan Huston (Freedom House), Geane Karlsen (Vision of Humanity), Tom G. Palmer (Atlas Economic Research Foundation), Ian Vasquez (Cato Institute), Fred McMahon (Fraser Institute) και ιδιαίτερα τον Antony Davies (Duquesne University), που μου επέτρεψε να χρησιμοποιήσω τα datasets δικής του έρευνας για την οικονομική ελευθερία. Όπως καθετί που γράφω τα τελευταία χρόνια, έτσι και αυτό το βιβλίο οφείλει τα περισσότερα στη σύζυγό μου. Η Γιούλη Φωκά-Καβαλιεράκη όμως είναι και η στενότερη συνεργάτιδά μου. Δεν υπάρχει θέμα σ' αυτό το βιβλίο που να μην το έχουμε συζητήσει αμέτρητες φορές. Είναι το μοναδικό άτομο που διάβασε όλες τις εκδοχές αυτού του κειμένου με την πιο κριτική ματιά και άσκησε τη μεγαλύτερη επιρροή σε ό,τι παρουσιάζω εδώ.

Νιώθω πολύ τυχερός που δέχτηκα τόση βοήθεια από τόσους ανθρώπους στην ολοκλήρωση αυτού του βιβλίου. Αλλά για το αποτέλεσμα ευθύνομαι μόνο εγώ. Άλλωστε αυτό που θα διαβάσετε είναι ο τρόπος με τον οποίο εγώ βλέπω τον φιλελευθερισμό.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Η φιλελεύθερη προσέγγιση στην πολιτική, τις κοινωνικές σχέσεις και την οικονομία ξεχωρίζει επειδή δίνει προτεραιότητα στην ελεύθερη επιλογή. Οι μεγάλοι φιλελεύθεροι διανοητές, οι οποίοι εμπέδωσαν και διέδωσαν αυτή τη σχολή σκέψης, θέλησαν το άτομο να είναι ελεύθερο όταν πρόκειται να ασκήσει το δικαίωμα επιλογής. Για να επιτευχθεί αυτό, οι φιλελεύθεροι θέλησαν να δομήσουν μια Ανοικτή Κοινωνία. Η έμφαση των φιλελευθέρων στην ελευθερία των ατόμων, των ιδεών, των δραστηριοτήτων και των επιλογών, με ανοχή και προτεραιότητα στην πρόοδο, τις νέες ιδέες και αντιλήψεις δημιουργεί ισάριθμα πεδία σύγκρουσης με άλλες φιλοσοφικές και πολιτικές προσεγγίσεις.

Η παρούσα εισαγωγή στις αρχές του φιλελευθερισμού παρουσιάζει τις βασικές αρχές και ιδέες: ανοχή, αυτοκτησία, κράτος δικαίου και δικαιώματα, όπως καθοριστικά επηρέασαν τις σύγχρονες συνταγματικές δημοκρατίες. Ποια είναι όμως η σχέση των φιλελευθέρων αντιλήψεων με την ελεύθερη αγορά και τον καπιταλισμό; Πώς συνδέεται με την κριτική στον οικονομικό φιλελευθερισμό;

Η σειρά ΜΙΚΡΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ περιλαμβάνει βιβλία αναφοράς, γραμμένα από ειδικούς, τα οποία δίνουν έγκυρη και σε βάθος πληροφόρηση για θέματα άμεσου ενδιαφέροντος. Απλή αλλά όχι απλουστευτική, επιστημονική αλλά όχι απροσπέλαση, σύντομη αλλά και πλήρης, η σειρά προσφέρει στον σύγχρονο αναγνώστη τα κλειδιά ώστε να κατανοήσει σε βάθος τον πολύπλοκο και μεταβαλλόμενο κόσμο μας.

ISBN 978-960-569-623-8

9 789605 696238

Κωδ. μηχ/σης 25.303

www.epbooks.gr